

جمهوری اسلامی ایران
وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
دفتر انتشارات و تکنولوژی آموزشی

ویژگی‌های کتاب‌های آموزشی (غیردرسی)

دفتر انتشارات و تکنولوژی آموزشی
اسفند ۹۳

در فرایند یاددهی - یادگیری، منابع آموزشی و تربیتی مکمل آموزش‌های رسمی و کتاب‌های غیر درسی اهمیت و نقشی مهم یافته‌اند و روز به روز برجایگاه آن‌ها افزوده می‌شود. استقبال فرهنگ‌دوستان، مؤلفان، مترجمان و ناشران برای همراهی با نظام تعلیم و تربیت، دامنه و عمق بیشتری می‌یابد و همکاری و هم‌نوایی این جامعه عظیم گسترده‌تر می‌شود.

دفتر انتشارات و تکنولوژی آموزشی بر آن است تا با ترغیب مؤلفان و ناشران به همکاری با آموزش و پرورش، زمینه‌های مساعدتری برای افزایش کمی و ارتقای کیفی منابع آموزشی و تربیتی غیر درسی فراهم آورد.

تدوین راهنمای تولید و تهیه استانداردهای تألیف، برای نزدیک شدن دیدگاه‌های برنامه‌ریزان، ناشران و مؤلفان به یکدیگر، از جمله این اقدامات است.

این مجموعه که در هشتاد و هشتمین جلسه شورای هماهنگی علمی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی تصویب شده است، به‌اجمال به مهم‌ترین ویژگی‌ها و استانداردهای لازم برای تهیه و تولید منابع آموزشی و تربیتی مکتوب اشاره می‌کند.

امید است علاقه‌مندان به یاری نظام آموزشی، با بهره‌گیری از این رویکردها، ما را در اجرای مأموریت‌ها و وصول به اهداف متعالی تربیتی و آموزشی کشور یاری رسانند.

دفتر انتشارات و تکنولوژی آموزشی

زمستان ۱۳۹۳

کتاب‌های آموزشی (غیر درسی) به عنوان بخش مهم منابع آموزشی و تربیتی، در برآوردن اهداف برنامه‌های آموزشی و تربیتی نقشی کلیدی دارند. این کتاب‌ها می‌توانند ضمن فراهم آوردن موقعیت‌های جدید یادگیری، مهم‌ترین ابزار به منظور تعمیق، تثبیت و توسعه یادگیری، افزایش سواد علمی و ارتقای شایستگی‌های مخاطبان در راستای اهداف برنامه‌های درسی حوزه تربیت و یادگیری و کتاب‌های درسی باشند.

لذا برابر با بند ب از ماده ۴ مصوبه ۸۲۸ شورای عالی آموزش و پرورش، ویژگی‌های کتاب‌های آموزشی (غیر درسی) مصوب در جلسه ۸۸ شورای هماهنگی علمی سازمان اعلام می‌شود. سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، پس از ارزیابی

کتاب‌های تولیدی ناشران، در صورت رعایت شدن این ویژگی‌ها، به آن‌ها نشان استاندارد اعطا می‌کند. به این ترتیب، مدیران مدارس مجاز به استفاده از آن‌ها در مدارس خواهند بود.

۲ تعاریف

الف کتاب‌های کمک آموزشی: کتاب‌هایی هستند که با هدف ایجاد انگیزه، افزایش دانش و سواد علمی و توسعه یادگیری به منظور ارتقای شایستگی‌های لازم در دو بعد فردی و اجتماعی تدوین می‌شوند و الزاماً به برنامه‌های درسی دوره تحصیلی وابسته نیستند و شامل کتاب‌های تکمیلی دانش آموز و کتاب‌های حمایتی معلمان و کارشناسان می‌شوند:

الف ۱ کتاب‌های تکمیلی: کتاب‌هایی هستند که در وهله نخست دانش‌آموزی‌اند؛ و دوم، در گستره‌ای وسیع‌تر نسبت به کتاب‌های درسی، به تدارک فرصت‌ها و موقعیت‌های یادگیری می‌پردازند.

الف ۲ کتاب‌های حمایتی: کتاب‌هایی هستند که به منظور ارتقای شایستگی‌های حرفه‌ای و تخصصی معلمان و کارشناسان تولید می‌شوند.

ب کتاب‌های کمک‌درسی: کتاب‌هایی هستند که به منظور تسهیل، تثبیت و تعمیق مفاهیم، مهارت‌های اساسی و ایده‌های کلیدی در جهت اهداف برنامه‌ها و کتاب‌های درسی مرتبط تولید می‌شوند؛ مانند کتاب‌های کار و کتاب‌های تمرین.

ب ۱ کتاب‌های کار: این نوع کتاب‌ها شامل مجموعه‌ای از فرصت‌های یادگیری هستند که در قلمرو

مفاهیم، مهارت‌های اساسی و ایده‌های کلیدی از برنامه درسی برگرفته شده‌اند و هدف آن‌ها توسعه صلاحیت‌های لازم است.

ب ۲ کتاب‌های تمرین: آن دسته از کتاب‌هایی

هستند که فرصت‌های دوباره‌ای را برای یادگیری فراهم می‌کنند. این کار موجب تثبیت و توسعه یادگیری در دانش‌آموزان می‌شود. گفتنی است، کتاب‌هایی که به حل مستقیم تمرین‌های کتاب‌های درسی می‌پردازند، هیچ جایگاهی نخواهند داشت.

تعریف عملیاتی: در این سند، منظور از

کتاب‌های آموزشی، کتاب‌های آموزشی - تربیتی غیر درسی است.

۲ ویژگی‌های عمومی کتاب‌های آموزشی

از آنجا که طراحی، تولید و توزیع مواد و رسانه‌های یادگیری در خدمت رویکرد برنامه‌درسی ملی قرار دارد (بند ۱۲)، در طراحی محتوا و انتخاب کتاب‌های آموزشی، رعایت کلیه سیاست‌های تعیین شده در برنامه‌درسی ملی، با تأکید بر بندهای زیر، ضرورت دارد:

بندهای ۱-۳ تا ۱۱-۳: اصول ناظر بر برنامه‌های درسی و تربیتی:

بند ۴: رویکرد فطرت‌گرای توحیدی؛

بندهای ۱-۷ تا ۵-۷: شایستگی‌های پایه؛

بندهای ۱-۸ تا ۱۱-۸: پیامدهای حوزه‌های تربیت و یادگیری؛

بندهای ۱-۹ تا ۹-۹: اصول حاکم بر انتخاب راهبردهای

یاددهی و یادگیری؛

بندهای ۱-۱۰ تا ۱۱-۱۰: اصول حاکم بر ارزشیابی تحصیلی. با توجه به این مهم، در تدوین کتاب‌های آموزشی و تربیتی، ویژگی‌هایی عمومی و مشترک باید رعایت شوند که عبارت‌اند از:

- ۱ بین محتوا و برنامه درسی پیوندی آشکار وجود داشته باشد (تضادی بین متن و اهداف نباشد).
- ۲ به توسعه شایستگی‌های پایه مخاطبان از منظر تفکر و تعقل، ایمان، علم، عمل و اخلاق توجه شود.
- ۳ محتوای کتاب به لحاظ علمی از صحت و اعتبار برخوردار باشد.
- ۴ کیفیت سازمان‌دهی محتوای کتاب، با میزان درک و

فهم مخاطب متناسب باشد.

۵ در فرایند یادگیری، به تفاوت سبک‌های یادگیری مخاطبان توجه شود.

۶ فرصت تعامل با مخاطب فراهم شود.

۷ ساختار فیزیکی کتاب و کیفیت چاپ آن، اعم از قطع، اندازه، تعداد صفحات و اندازه قلم، با سن مخاطب متناسب باشد.

۸ کتاب لحنی مشفقانه داشته باشد و بر مبنای زبان فارسی معیار تنظیم شود.

۹ برای انتقال مفاهیم، پیام‌ها و پرورش مهارت‌ها، در صورت نیاز، از شکل و تصویر استفاده شود.

۱۰ محتوای کتاب با نیازهای فردی، اجتماعی و فنی و

حرفه‌ای مخاطبان متناسب باشد.
۱۱ در تهیه محتوای کتاب، حقوق مالکیت و آفرینش
فکری رعایت شده باشد.

ویژگی‌های اختصاصی کتاب‌های آموزشی

در تدوین کتاب‌های آموزشی، ویژگی‌هایی اختصاصی، با توجه به نوع کارکرد، نیز باید رعایت شوند. این ویژگی‌ها عبارت‌اند از:

ویژگی‌های کتاب‌های تکمیلی دانش آموزان

- ۱ بر اهداف حوزه تربیت و یادگیری مبتنی باشند.
- ۲ در آن‌ها اطلاعات و واقعیت‌های علمی از انسجام لازم برخوردار باشند.
- ۳ باعث ایجاد انگیزه و تقویت آن در مخاطبان شوند.
- ۴ به رشد و توسعه علمی مخاطبان کمک کنند.
- ۵ تعمیم‌ها، مفاهیم و واقعیت‌ها را به صورت مستدل انتقال دهند.
- ۶ به نیازهای اختصاصی مخاطبان توجه کنند.
- ۷ با استفاده از قالب‌های متنوعی مانند داستان، شعر و نمایش‌نامه، به صورت‌های ساده یا ترکیبی، گیرایی مطالب را

افزایش دهند.

۸ در ارائه مطالب علمی، خلاقیت و نوآوری داشته باشند.

۹ برای انتقال سریع تر و مؤثرتر مطالب به مخاطبان، از تصویر، نمودار، جدول، گراف و نقشه برخوردار باشند.

۱۰ علاقه مخاطبان را به مطالعه بیشتر درباره موضوع یا موضوعهای مطرح شده

تقویت کنند.

۱۱ منابع تألیف یا ترجمه کتاب و منابعی را برای مطالعه بیشتر معرفی کنند.

تبصره: در هر موضوعی، متناسب با اختصاصات آن رشته، می توان ویژگی خاص آن موضوع را نیز به این موارد اضافه کرد.

ویژگی‌های کتاب‌های حمایتی معلمان و کارشناسان

- ۱ حاوی اطلاعات نوین برای گسترش دانش معلمان و کارشناسان باشند.
- ۲ محتوا را با روش‌های تازه و جذاب بیان کنند.
- ۳ شایستگی‌ها و مهارت‌های نوین حرفه‌ای، تربیتی و تخصصی مخاطبان را تقویت کنند.
- ۴ مطالعات ملی و جهانی را در توسعه مهارت‌های حرفه‌ای و تخصصی ارائه کنند.
- ۵ یافته‌های جدید روشی در تدریس علوم در کشورهای گوناگون جهان را برای مقایسه تطبیقی آن‌ها با ایران ارائه کنند.
- ۶ یافته‌های جدید روشی در برنامه‌ریزی دروس را با ذکر نمونه‌هایی از کشورهای جهان، برای مقایسه تطبیقی آن‌ها با ایران، ارائه کنند.
- ۷ مهارت‌ها و تمرین‌هایی قابل انطباق با محیط یادگیری و کتاب‌های درسی کشور ارائه دهند.

۸ توانمندی‌های
معلمان را در زمینه
طراحی موقعیت‌ها و
فعالیت‌های کلاسی
برای دانش‌آموزان
افزایش دهند.

۹ محتوای آن‌ها
با مسائل جامعه امروز،
زندگی فردی دانش‌آموزان
و فناوری‌های نوین درهم تنیده
باشند.

۱۰ برنامه‌های درسی حوزه‌های تربیت و یادگیری
را برای مخاطبان تشریح، تفسیر و تبیین کنند.

تبصره: در هر موضوعی، متناسب با اختصاصات آن
رشته، می‌توان ویژگی خاص آن موضوع را نیز به این موارد
اضافه کرد.

ویژگی‌های کتاب‌های کار

- ۱ فرصت شکوفایی فطرت و استعداد‌های دانش‌آموزان را فراهم کنند.
- ۲ فرصت کاربرد یافته‌های علوم گوناگون را در زندگی فردی و اجتماعی دانش‌آموز به‌وجود آورند.
- ۳ درک دانش‌آموزان را در ارتباط با مطالب کتاب درسی و برنامهٔ درسی عمق بخشند.
- ۴ مهارت‌های لازم و مرتبط با کتاب‌های درسی را پرورش دهند.
- ۵ زمینهٔ استحکام و استمرار فرایند یادگیری دانش‌آموزان را فراهم کنند.
- ۶ موقعیت‌ها و فعالیت‌های یادگیری و مهارت‌های

متنوع و فراتر از کتاب درسی را فراهم و ارائه کنند.
۷ زمینه پرورش مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان را
از طریق پیش‌بینی کارهای گروهی در فعالیت‌ها فراهم
کنند.

۸ فعالیت‌های یادگیری دانش‌آموزان را در محیط
متنوع محل زندگی آن‌ها بسط و توسعه دهند.

۹ شایستگی‌های پایه در مخاطبان را از طریق طراحی
موقعیت‌های آموزشی و تربیتی مناسب فراهم کنند.

تبصره: در هر موضوعی، متناسب با اختصاصات آن
رشته، می‌توان ویژگی خاص آن موضوع را نیز به این موارد
اضافه کرد.

ویژگی‌های کتاب‌های تمرین

- ۱ مفاهیم و مهارت‌های اساسی مطرح شده در کتاب‌های درسی را به‌منظور تسهیل، تثبیت و تقویت یادگیری دانش‌آموزان توسعه دهند.
- ۲ در سازمان‌دهی محتوا به ایده‌های کلیدی و شایستگی‌های موجود در کتاب‌های درسی توجه کنند.
- ۳ اطلاعات، مهارت‌ها و ارزش‌های موجود در کتاب درسی را به‌منظور تسهیل یادگیری طبقه‌بندی کنند.
- ۴ تمرین‌های بی‌ارتباط با اهداف درس‌ها و پاسخ مستقیم تمرین (حل مسائل) کتاب‌های درسی را ارائه ندهند.
- ۵ در ارائه تمرین‌ها، برای تشویق یادگیرنده، خلاقیت و نوآوری داشته باشند.
- ۶ از نمودارها، نقشه‌ها و تصویرها و جدول‌های

مناسب، برای انتقال مؤثرتر مطالب کتاب‌های درسی، بهره گیرند.

۷ استاندارد ارزشیابی برنامه درسی را رعایت کنند.

۸ به‌جای موفقیت آنی و زودگذر در ارزشیابی‌ها، بر یادگیری پایدار تأکید کنند.

۹ خلاقیت‌های دانش‌آموزان را از طریق ارائه الگوهای مناسب یادگیری و تعامل با آنان پرورش دهند.

۱۰ علاقه و انگیزه مخاطبان را برای توسعه یادگیری افزایش دهند.

تبصره: در هر موضوعی، متناسب با اختصاصات آن رشته، می‌توان ویژگی‌های خاص آن موضوع را نیز به این موارد اضافه کرد.

۵ تدوین و ویژگی‌های اختصاصی - موضوعی

ویژگی‌های مرتبط با هر عنوان درسی (مرتبط با حوزه‌های یادگیری یازده‌گانه)، ضمن رعایت ویژگی‌های عمومی و اختصاصی کتاب‌های آموزشی، توسط دفتر «انتشارات و تکنولوژی آموزشی» تدوین می‌شوند و پس از تأیید کمیته‌ای معین، رئیس سازمان آن‌ها را تأیید و ابلاغ می‌کند. اعضای این کمیته عبارت‌اند از:

- ۱ دبیر شورای هماهنگی علمی سازمان؛
- ۲ يك عضو حقیقی شورا، بنابه موضوع؛
- ۳ مدیر کل دفتر انتشارات و تکنولوژی آموزشی؛
- ۴ مدیر کل دفتر تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه نظری، یا مدیر کل دفتر تألیف کتاب‌های درسی فنی و حرفه‌ای، بر حسب موضوع؛

۵ مدیران کل آموزش ابتدایی، متوسطه اول، متوسطه

دوم، بر حسب موضوع؛

۶ يك نماینده از دفتر انتشارات و تکنولوژی آموزشی.

تبصره: آیین‌نامه داخلی این کمیته در اولین جلسه

طرح و تصویب خواهد شد.

وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

